

בישולי נכרים לחולה שאין בו סכנה מורנו הרב יצחק מרדכי הכהן רובין

יש לעיין האם אפשר להתיר לחולה שאין בו סכנה לאכול מאכלים שיש בהם משום בישולי נכרים, במקום שאין אפשרות שישראל יבשל עבורו מאכלים אלו. דהנה קיימא לן ברמ"א יור"ד סי' קנ"ה ס"ג שאסרו לחולה שאין בו סכנה לאכול איסורי אכילה דרבנן כדרך אכילתם, וממילא נשמע שבישולי נכרים אסורים גם עבור חולה שאין בו סכנה. או שמא בישולי נכרים אינם בכלל זה שאין איסורם מחמת עצמם אלא משום גזירת חתנות, ומצינו שכתב השו"ע אור"ח סי' שכ"ח סעיף י"ט גבי שבת, שחולה שאין בו סכנה מותר בבישול נכרי, והיינו שמאכל שנתבשל על ידי נכרי בשבת הותר לחולה, ויש לברר האם הדבר מותר גם בימות החול כאשר אין אפשרות לבשל לחולה על ידי ישראל.

לתשובתו, והוא בשו"ת הרשב"א ח"ד סי' רפ"ד שכתב כן, לשואל שתמה איך מתירים בישולי נכרים בשבת לחולה².

וביאר הרשב"א את טעם ההיתר דכיון שהאיסור הוא רק משום גזירת חתנות³, ומצינו דכל שיש בו היתר קצת התירו, ולכן בצירוף הא שהבישול נעשה בשבת ולצורך חולה התירו.

עצמה התירו ולצורך החולה לא העמידו דבריהם אבל למוצאי שבת שאין לו בו צורך יאסר וכל שכן לבריא וחלילה וחס שלא הותר אפילו לחולה עצמו, אלא לעת הצורך בלבד, דהיינו בשבת הא במוצאי שבת חזר לאיסורו, ודומה לנבלה לחולה שיש בו סכנה שאם נחרו לו בהמה לצורך אם הבריא נאסרה עליו וכל מה שתקנו חכמים והתירו כדרך שנהגה תורה נהגו הן באיסורי דבריהן, וכדאמרינן כל מאי דאמור רבנן כעין דאורייתא תקון. ולענין היתר בשולי עו"ג לחולה בשבת כבר שאל אחד מחכמי הדור את המחבר כבר עברו כמה שמיטות, וכך השיב דדברים אלו שאינם אלא משום גזרת חתנות כל שיש בו היתר קצת התירו כגון הפוך בגחלים או הניח ישראל והפך נכרי או אפילו הניח נכרי והפך ישראל דכל שאלו אוסרין עליו עד שיהא בו מעשה של ישראל יש היכר ולא אתי לאיקרובי, וכן הדין בשבת דכל שא"א היום על ידי ישראל, ובשפאשר אין סומכין על בשולו, איסורו של שבת מוכיח עליו, ולפיכך התירוהו לו. ודוקא לחולה ובשבת לפי שא"א לו והקלו לו בזה אעפ"י שתחלתו וגמרו ביד נכרי ודכותיה בחול אסור לעשות כן אף לחולה

² שו"ת הרשב"א חלק ד' סימן רפ"ד לשון השאלה - עוד משמך אמרו לי, שאתה תמה על מנהג הפשוט, לבשל לחולה בשבת שאין בו סכנה, ע"י ארמאי. ולא חשו להם לגיעולי כותים. והיכן מצינו שהתירו איסורי מאכל דרבנן, לחולה שאין בו סכנה

תשובה - מאה"ד, נ"ל שסמכו על מ"ש, בפ' מפנין דף קכ"ט: דאמר רב המנונא: חולה שאין בו סכנה, אומר לנכרי ועושה וכו', ואף על פי שלא מצינו שהקלו בשאר איסורי מאכלות דדבריהם, במקום חולי שאין בו סכנה. איסור זה של בישולי כותים, התירו, שאין אומרים בשל דבריהם זו דומה לזו. שהרי העמידו דבריהם במקום כרת, ופעמים שהם דוחים דבריהם במקום מצוה. כההיא דיומא [ל"ד]: דעשית של ברזל, ואפי' לר"י. ועוד שאיסור בשולי כותים, קיל טפי, דלא נאסר משום בתו בקתיה. ולא אסרו בשוליהן דברברים המותרים, אטו דברים האסורין שלהם, אלא גזירה בישול אטו אכיל בהדיה. ואי אכיל בהדיה, אתי לאחתוני. והלכך כל שיש בו היכר קצת התירו. כההיא דשופת ישראל קדרה, וכל שתחלתו או גמרו ביד ישראל, להיכר בעלמא שרי. ואף זה, היתר איסור בשבת, וחליו מוכיחין עליו, שלא התרתו, אלא לצורך. ורבי התיר פת של פלטר במקום דחוק, משום חיי נפש. ולא חיי נפש של מקום סכנה. והוא ראיא שהיא גזרה קלה, שהגדולים אשר כח בהם, עמדו עליה והתירוהו במקום חיי נפש, של מקום דחוק. ואף על פי שאין מתירין כן כשאר איסור של דבריהם. והלכך, אם לא העמידוהו במקום חולי שאין בו סכנה, שפיר דמי ואריך.

דברי הפוסקים לענין היתר בישולי נכרי בשבת

א. איתא בשו"ע אור"ח סי' שכ"ח ס"ט חולה שאין בו סכנה מותר בבישולי א"י. ומקורו בב"י מדברי רבנו ירוחם שדייק זאת מהרמב"ם פ"ב דשבת ה"י שכתב, חולה שאין בו סכנה עושין לו כל צרכו על ידי גוי, כיצד אומריין לגוי לעשות לו והוא עושה לבשל לו ולאפות וכו'. וכן הביא רבינו ירוחם שהרשב"א עשה לו סמוכות והעלה בידו דאיסור בישולי גוים שהוא איסור קל משום שמא יבא לאכול עמו הותר בחולה שאין בו סכנה בשבת, עכ"ל.

והנה יש לעיין מאי שנא בישולי נכרי שהקלו בו חכמים להתירו בשבת לחולה שאין בו סכנה, ולא התירו חולה לאכול איסורים דרבנן, כמבואר ברמ"א סי' קנ"ה ס"ג. וכבר עמדו הראשונים על שאלה זו, ועיין להלן בסמוך.

שיטת הרא"ה

ב. ומצינו שנחלקו הרא"ה והרשב"א [במשמרת הבית ובבדק הבית בית ג' שער ז'] בדין זה של בישול נכרי בשבת עבור חולה שאין בו סכנה, שדעת הרא"ה שכיון שבישול נכרי נאסר מגזירת חתנות, ומצינו שהקלו חכמים במקומות מסויימים בגזרותיהם, ולכן נראה לרא"ה שאם נכרי מבשל לחולה בשבת, שהוא זמן שאסור לנו לבשל, לא אסרו בו דלא שייך בזה משום חתנות, [וכוונתו דבכה"ג איכא היכרא], והוסיף הרא"ה שלא רק שהותר לחולה בשבת אלא כיון שאין בבישול זה משום חתנות, ה"ה שמותר אף לבריא במוצ"ש.

שיטת הרשב"א

ג. והרשב"א נחלק על הרא"ה, וס"ל שהוא היתר דווקא לחולה ודוקא בשבת עצמה, וכתב וז"ל דכל שאי אפשר היום על ידי ישראל, ובשפאשר אין סומכין על בישולו, איסורו של שבת מוכיח עליו, ולפיכך התירוהו לו. ודוקא לחולה ובשבת, לפי שאי אפשר לו הקלו בזה, אע"פ שתחלתו וגמרו ביד נכרי, ודכותיה בחול אסור לעשות כן אף לחולה¹. [ועיין שם לעיל מינה שצייין

¹ ונביא את העתקת דברי הרשב"א [במשמרת הבית על תורת הבית בית ג' שער ז'] וז"ל ועוד אם לא העמידו דבריהם אצל חולה אף בחול יהא מותר, ומי נימא בשבת לא העמידו אבל בחול העמידו אם כן אף אנו נאמר בשבת

שיטת הר"ן

ד. ומצינו בר"ן ע"ז דף ט. שהקשה גם אמאי מתירין בישולי נכרים לחולה בשבת, ותירץ וז"ל דהתם כיון שדבר מותר בעצמו לא רצו להחמיר בו מפני שהוא בישולי עובד כוכבים יותר ממעשה שבת. והיינו דכיון שהתירו בשבת את עצם המלאכה של הנכרי לצורך החולה, לא ראו להחמיר יותר לעניין האכילה.⁴

ואין לדייק מדברי הר"ן האלו שבעלמא גם נתיר לחולה שאין בו סכנה בישולי נכרים, כיון שאינם איסור בעצמם. דהר"ן מבאר שיש כאן צירוף של ב' סברות. חדא שאין איסורו מחמת עצמו, ועוד שכיון שהתירו את המלאכה בשבת לא רצו להחמיר על המאכל יותר. ועיי"ש בלשון הר"ן שעוסק בענייני מאכלות אסורות לחולה [ולא בענייני שבת] וכתב וז"ל "ועכשיו נהגו לבשל לחולה שאין בו סכנה ע"י עכו"ם בשבת ואע"פ שהתבטל עצמו אסור משום בישולי נכרים". ומוכח דאירי דוקא על שבת, ולא כתב הר"ן שאפשר על סמך סברא זו להתיר גם בימות החול בישולי נכרי⁵.

מאכל שהתבשל בשבת על ידי נכרי ונשאר למוצאי שבת

ה. ונמצא שלדעת הרא"ה אם בישל נכרי בשבת לחולה שאין בו סכנה, ונשאר מאכל למוצ"ש מותר הן לחולה והן לבריא לאכול ממנו, ואילו לדעת הרשב"א ההיתר הוא רק בשבת ורק לחולה, ואילו במוצ"ש אסור גם לחולה. והטעם שאסרו במוצ"ש לחולה כיון שזהו זמן שאפשר לבשל על ידי ישראל, כבר לא התירו לו, דדוקא בחולה ובשבת דאיכא היכרא התירו. גם הר"ן נחלק על הרא"ה עיי"ש.

עוד מבואר ברא"ה שבשבת עצמה הותר לבריא לאכול, [דכ"ש הוא ממה שהתיר לבריא במוצ"ש], והרשב"א נחלק עליו גם בזה, שדוקא לחולה עצמו התירו ולא לבריא. גם בר"ן מבואר שלא התירו כה"ג לבריא.

ו. והרמ"א ביור"ד סי' קי"ג סעיף ט"ז, העתיק את דעת הרא"ה להלכה שאם בישל נכרי בשבת עבור חולה שאין בו סכנה, הותר למוצ"ש אף לבריא, דכל כה"ג איכא היכרא. והט"ז שם ס"ק ט"ו, כתב לחלוק על הרמ"א והביא שהרשב"א אוסר למוצ"ש, אך

³ ונראה שטעם זה של הרשב"א כוונתו שאין זה איסור חפצא אלא איסור מחמת גזירה ולכן שייך להקל בו טפי.

⁴ ועיין שם בר"ן שכתב שאין להביא ראיה מבישולי נכרי שאין איסורו מחמת עצמו, לדין גבינת נכרי וסתם יינן שאיסורן מחמת עצמן. ויל"ע בכוננתו שהרי טעם כולם שווה שאין האיסור מחמת עצמו אלא מטעם גזירה, ואף שכל דבר הוא מטעם גזירה אחרת. ועיין בפמ"ג סי' שכ"ח בא"א ס"ק י"א, שרצה ללמוד היתר בסתם יינן כיון שדומה לבישולי עכו"ם שאין איסורו מחמת עצמו, עיי"ש.

⁵ ועיין שו"ת הר"ן סימן ה' שכתב בתוך הדברים, ועל זה סמך הרא"ה ז"ל בגוי שבא לבשל לחולה בשבת שמותר לבריא במוצאי שבת וליכא משום בשולי גויים ומשום חתנות דבכל כהאי היכרא איכא. [וצ"ע שבחידושי הר"ן הנ"ל כתב דלא כהרא"ה].

הש"ך בנקה"כ מצדיק את פסק הרמ"א וכן בסי' קכ"ג בש"ך ס"ק נ'. [אמנם יש חבל גדול של אחרונים פסקו כהרשב"א⁶], והמשנ"ב סי' שכ"ח ס"ק ס"ג נקט כהרשב"א שלמוצ"ש האוכל נאסר.⁷

בישול נכרי לצורך חולה שאין בו סכנה כשאי אפשר על ידי ישראל

ז. אמנם זה ברור שלכו"ע, הן לרא"ה והן לרשב"א, [וכך משמעות דברי הר"ן וכו"ל] דהיתר זה נאמר רק לגבי נכרי המבשל בשבת, אבל נכרי המבשל ביום חול אין היתר לחולה שאין בו סכנה לאוכלו, והרי הוא כשאר איסורי אכילה דרבנן שנאסרו אף לחולה שאין בו סכנה, כמבואר ביור"ד סי' קנ"ה ס"ג. וכך מבואר להדיא בלשון הרשב"א הן במשמרת הבית הנ"ל שכתב "וכן הדין בשבת דכל שא"א היום על ידי ישראל, ובשאפשר אין סומכין על בשולו, איסורו של שבת מוכיח עליו, ולפיכך התיירוהו לו ודוקא לחולה ובשבת, ודכוותיה בחול אסור לעשות כן אף לחולה" והן בתשובה הנ"ל שכתב וז"ל "ואף זה היתר איסור בשבת, וחליו מוכיחין עליו, שלא התרתו, אלא לצורך".

וכ"כ להדיא הפמ"ג סי' שכ"ח במ"ד ס"ק ו' ובא"א ס"ק י"א, וכן נקט החיי אדם כלל ס"ט דין ט"ז, עיי"ש שכתב ודוקא בישולי נכרים התירו ודוקא בשבת דהוי היכר, וע"ע בנשמת אדם אות ב' שדן במאכל שנתבשל לחולה בשבת ונשאר למוצ"ש, ואין לחולה מה לאכול במוצ"ש, האם אפשר לסמוך על הרא"ה וכפי שפסק הרמ"א יור"ד סי' קי"ג, וכתב שם להביא ראיה להיתר. ומוכח מתוך הדברים שאילולי הא שהמאכל נתבשל בשבת, וכסברת הרא"ה, לא היה מתיר לחולה אף שאין לו מה לאכול.⁸

⁶ פר"ח ופר"ת מנחת יעקב כלל ע"ה ס"ק כ"ט שו"ת באר שבע סי' כ"ד תשובה מאהבה סי' שמ"ג.

⁷ ועיין במשנ"ב סי' שי"ח ס"ק י"ד שפסק את הרא"ה, ועיין במש"כ בספר ארחות שבת פרק כ' הערה קנ"א בישוב הקושיא, דשאני בסי' שי"ח שאירי בחולה שיש בו סכנה, שמותר לבשל עבורו גם על ידי ישראל, ולכן לא שכיה כ"כ שיבשלו לו על ידי נכרי, ולכן שם נקט המשנ"ב כהרא"ה.

⁸ וצ"ע דברי שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' ע"ב שכתב בתוך תשובתו שם וז"ל ובלא"ה צרכי קטן כחולה שאין בו סכנה, ומותר בבישולי עכו"ם, עיין אור"ח סי' שכ"ח סעיף י"ז וי"ט, עכ"ד. דמבואר להדיא מדברי הראשונים שאין שום היתר לחולה שאין בו סכנה בבישולי נכרים. וע"ע בקובץ מבית לוי הלכות בישולי עכו"ם שהביא את הוראת הגר"ש ואזנר שליט"א שאפשר להתיר לחולה שאין בו סכנה בישול נכרי כאשר אין אפשרות לבשל ע"י ישראל, והמקור להוראתו הוא מלשון המשנ"ב ס"ק ס"ג שכתב "ומה שנשאר למוצ"ש אסור אפילו לחולה עצמו, כיון שאפשר לבשל לו אז על ידי ישראל" ודייק שטעם האיסור במוצ"ש מכיון שאפשר לבשל אז ע"י ישראל, וממילא במקום שא"א לבשל ע"י ישראל יהיה שרי אף על ידי נכרי. ולהאמור לעיל זה אינו, דלשון המשנ"ב באה לבאר את דברי הרשב"א החולק על הרא"ה הסובר שהותר לחולה שאב"ס לאכול במוצ"ש מאכל שנתבשל עבורו ע"י נכרי בשבת, ונקט הרשב"א שאסור דרק בשבת עצמה שאין אפשרות על ידי ישראל הותר המאכל, אבל במוצ"ש ס"ל לרשב"א שהמאכל כבר נאסר הואיל ואז כבר אפשר לבשל על ידי ישראל. ולשון זו ניתנת להתפרש בטעות שאם אי אפשר ע"י ישראל, מותר על ידי נכרי, אבל כאמור הדבר מפורש להדיא בלשונות הרשב"א לאיסור וכך נקטו גם הפמ"ג והחיי אדם.

העולה מכל הנ"ל:

א. אסור לחולה שאין בו סכנה לאכול בימות החול מאכלים שיש בהם איסור בישולי נכרי. ואף באופן שאין ישראל שיבשל עבורו, אסור לו לאכול מאכלים אלו, ודינו ככל מאכל שאסור מדרבנן שאסור לחולה שאין בו סכנה.

ב. מאכל שנכרי בישלו בימות החול, אסור לחולה שאין בו סכנה לאוכלו בשבת.

ג. מאכל שנתבשל בשבת על ידי נכרי לצורך חולה שאין בו סכנה, מותר לחולה לאוכלו בשבת, כאשר אין לו אוכל אחר.

ד. מאכל שבישלו הנכרי לצורך עצמו בשבת, ולא לצורך החולה, נראה מלשונות הראשונים דאין היתר לחולה לאוכלו.

ה. מאכל שנתבשל על ידי נכרי בשבת לצורך חולה שאין בו סכנה, נחלקו הראשונים בדינו האם מותר לחולה לאוכלו במוצ"ש, ודעת המשנ"ב להחמיר בזה.

ו. מאכל שנתבשל בשבת על ידי נכרי לצורך חולה שאין בו סכנה, נחלקו הפוסקים האם מותר לבריא לאוכלו בשבת עצמה, וכן אם מותר לבריא לאוכלו למוצ"ש, שדעת הרא"ה שמותר ודעת הרשב"א שאסור, וכיון שדעת המשנ"ב לאסור אף לחולה במוצ"ש, וכדעת הרשב"א, כ"ש שיאסר לבריא הן בשבת עצמה וכ"ש במוצ"ש¹⁰.

ז. היתר זה של בישול בשבת הוא רק לחולה שאין בו סכנה, אבל מי שהגדרת חוליו פחות מכן כגון מצטער, אין היתר לבשל עבורו על ידי נכרי.

והיינו שאף שהיה מקום לומר בסברא דגם בימות החול כאשר אין אפשרות שישראל יבשל עבורו, הרי זה כאי אפשר, ונתיר לנכרי לבשל עבורו דזיל בתר טעמא. מ"מ מוכח להדיא מלשונות הרשב"א שזה אינו, ודוקא בשבת ולחולה שאיסור שבת וחוליו מוכיח עליו, דמצטרפים שני מצבים של שעת דחק וצורך, רק בזה התירו. והביאור בזה הוא דשאני שבת שאף פעם אי אפשר לבשל בה לחולה שאין בו סכנה, זה גופא ההיכר שמצב זה שונה משאר מקרים. וכך גם מוכח מדברי הרא"ה והר"ן וכו"ל.

ח. והנה המשנ"ב בסי' שכ"ח ס"ק ס"ג הביא את דברי הפמ"ג א"א ס"ק י"א שביאר דאע"ג שבשאר איסורי דרבנן אסור לחולה שאין בו סכנה לאכול ולשתות כמבואר ביר"ד סי' קנ"ה, שאני בישול א"י שאין איסורו מהמת עצמו. ואף שהפמ"ג כתב סברא זו מדיליה, מ"מ יש להביא סימוכין לסברא זו מלשון הרשב"א "דדברים אלו שאינן אלא משום גזירת חתנות כל שיש בו היתר קצת התירו". וכן מלשון הר"ן בע"ז שכתב שבישולי עכו"ם אינן אסורים מחמת עצמן.

והיה מקום אגב שיטפא להבין שדברים אלו יש בהם להתיר בישולי נכרי לחולה גם בימות החול, שהרי גם בזה נימא שאין איסורו מחמת עצמו. אבל המעיין בדברי הראשונים והאחרונים יראה להדיא שדבריהם נאמרו אך ורק במבשל בשבת לחולה שאין בו סכנה, ואין ללמוד מזה כלל לעניין בישול נכרי בימות החול לחולה. והפמ"ג גופיה בתחילה רצה ללמוד מסברא זו להתיר גם סתם יינן, ותירץ שכיון שמבואר בר"ן שבשבת לא רצו להחמיר בבישולי עכו"ם יותר ממעשה שבת וגם יש היכרא כסברת הרא"ה, ולכן התירו בשבת, משא"כ בימות החול אין להתיר אף כאשר אי אפשר על ידי ישראל.

נכרי שבישל לצורך עצמו בשבת

ט. ויש לעיין מה הדין במאכל שבישל הנכרי לעצמו בשבת, ולא לצורך החולה, האם מותר לחולה לאוכלו בשבת היכא שנצרך לו, האם נימא בזה דכשם שמותר לנכרי לבשל עבורו בשבת ואין בזה משום בישול נכרי, ה"נ נימא במאכל זה, או דילמא ההיתר בזה הוא דוקא בגוונא דאיכא היכרא שהנכרי מבשל לצורך החולה. ונראה מלשונות הראשונים שזהו היתר פרטי כאשר הנכרי בא לבשל לחולה, אך אם בישל הנכרי לעצמו כבר נאסר המאכל ודינו ככל מאכלות האסורות שאסור לחולה שאין בו סכנה⁹.

⁹ ועיין גליון מהרש"א יור"ד סי' קי"ג על הט"ז ס"ק ט"ו שדן לפי סברת הרא"ה שמא גם בבישל הנכרי לעצמו ולא לחולה יהיה שרי אחר השבת, וציטט את לשון הרא"ה המובא בר"ן ע"ז דף ט. ד"ה כי אתא, שמבשל בשעה שאין אנחנו יכולים איכא היכרא ולית ביה משום חתנות. אך באמת לשון הרא"ה מורה שהכוונה דוקא במבשל לחולה ובשבת, שאז הוי היכרא ואין בזה חתנות, ולא רק שעצם הבישול נעשה בשבת. ולא שמענו מעולם שנכרי שבישל לעצמו בשבת יהיה בזה היתר אחר השבת משום שבשבת אין חשש חתנות, והרי להרא"ה בגוונא שאין חשש חתנות המאכל מותר גם לבריא. ומוכח להדיא שכל דברי הרא"ה הם בגוונא שבישל הנכרי בשבת והבישול היה לצורך החולה ולא לצורך עצמו.

¹⁰ ושמעתי שישנם בתי חולים [וכך נוהגים בבית החולים שערי צדק] שעל פי הנחיות האחראים על התזונה, מבשלים בשבת דייסה על ידי נכרים, כיון שהיא צריכה להיות טריה, והנה להאמור אין לבריא לאכול מדייסה זו למאי דנקטינן לעיקר כהרשב"א. גם מי שאינו מוגדר כחולה שאין בו סכנה אין להתיר לו אכילת דייסה זו לכו"ע. [אמנם יל"ע לעניין השוהה בבית חולים מה הגדרת חוליו, וצ"ע].